

การคำนวณศักราชใน “จารึกสมัยโบราณ” อย่างง่าย

นพพรณ ภัทรมูล

กลุ่มงานวิชาการ

๓๐ มีนาคม ๒๕๕๒

อันที่จริงแล้ว การจะกำหนดอายุของจารึกหลักต่างๆ นั้นมีอยู่หลายวิธีด้วยกัน อาทิเช่น กำหนดจากรูปแบบอักษร, ดวงฤกษ์ดวงชะตา, รายชื่อกษัตริย์, ศัพทมูลวิทยา, รูปแบบทางศิลปะ ฯลฯ แต่การกำหนดอายุรูปแบบที่ง่ายและทำให้ได้ข้อมูลที่ค่อนข้างเฉพาะเจาะจงที่สุดนั้นมีอยู่วิธีเดียว คือ การกำหนดอายุจารึกจากการคำนวณเลขศักราชที่ปรากฏในจารึก

อ. ล้อม เพ็งแก้ว ให้ความหมายของคำว่า “ศักราช” ไว้ในบทความเรื่อง “”ศักราช” คืออะไร? ทำไม? เรียก “ศักราช”” ว่าหมายถึง ราชวาระ (คือศกยวงศ์แห่งพระพุทธองค์) เพราะการบอกปีในสังคมิอินเดีย นิยมนับตามพระชนมายุของกษัตริย์ ส่วน “ศักราช” ในความหมายที่ให้โดย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖) หมายถึง อายุเวลาซึ่งกำหนดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เริ่มแต่จุดใดจุดหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นที่หมายเหตุการณ์สำคัญ เรียงลำดับกันเป็นปีๆ ไป

จากการศึกษาเกี่ยวกับจารึกในสมัยต่างๆ มาแล้วนั้น พบว่ามีการใช้เลขศักราชในรูปแบบต่างๆ หลายรูปแบบด้วยกันในพื้นที่ที่ปัจจุบันนี้คือประเทศไทย ก่อนที่จะมี “พุทธศักราช” ใช้เช่นเดียวนี้ การที่นำวิธีการคำนวณเลขศักราชมาใช้ในการกำหนดอายุของจารึกนั้น นับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการที่จะทำให้ทราบอายุของจารึกสมัยต่างๆ อีกทั้งยังทำให้ทราบถึงพัฒนาการของอักษร, ภาษา, ศาสนา และอิทธิพลของอาณาจักรโบราณใกล้เคียงที่มีการเคลื่อนย้ายหุบยืมกันขึ้น

รูปแบบศักราชที่พบในจารึกสมัยโบราณ ก่อนการใช้ “พุทธศักราช”

๑. **มหาศักราช** พบในจารึกตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๒๑ คือในจารึกสมัยอาณาจักรเจนละ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๕), ขอมสมัยพระนคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๕ – ๑๙) และอาณาจักรสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๐)

“มหาศักราช” เป็นศักราชที่ พระเจ้าสลิวาหนะ แห่งราชวงศ์ศกะของประเทศอินเดีย ได้ตั้งขึ้นเมื่อครั้งทรงปราบอินเดียฝ่ายใต้ได้แล้ว โดยเริ่มตั้งแต่วันที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๖๒๑ ปี เป็นศักราชที่แพร่หลายมาใช้ในอาณาจักรไทยได้ก่อนศักราชแบบอื่น

ศักราชที่ตั้งโดย พระเจ้าสลิวาหนะ นี้ นอกจากจะเรียกว่า “มหาศักราช” แล้ว ยังมีชื่อเรียกต่างๆ กันอีกว่า สักกสลิวาหนสัมวัตติ, สักกะสัมวัตติ, สักกะรูปกาล หรือ สักกกราช

๒. จุลศักราช พบในจารึกตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๕ ในจารึกสมัยอาณาจักรสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐), อยุธยา (พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๓), ธนบุรี - รัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕, ในที่นี้นับถึงสมัยรัชกาลที่ ๕), ล้านนา และล้านช้าง

“จุลศักราช” ตั้งขึ้นโดย พระเถระของพม่า นามว่า “สังฆราชบุตฺโตโสระหัน” ที่สีกจากสมณเพศ มาซึ่งราชสมบัติได้สำเร็จเป็นกษัตริย์ลำดับที่ ๑๙ ในราชวงศ์สมุททนต์แห่งพุกาม ได้บัญญัติศักราชนี้ ขึ้นมาตั้งแต่วันที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วได้ ๑๑๘๑ ปี

ดร. สมหมาย จันทรเรือง ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “ศักราชกับการขึ้นปีใหม่ของไทย” ว่า

“เมื่อไทยเสียกรุงครั้งแรกนั้น กรุงศรีอยุธยาต้องติดต่อกับเมืองหงสาวดีในฐานะเป็นเมืองเทษวราช อยู่ถึง ๑๕ ปี จุลศักราชจึงได้แพร่หลายเข้ามาใช้ในราชการไทยในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. ๒๑๑๒ - ๒๑๓๓)”

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาจารึก ยังพบว่ามีการใช้จุลศักราชในจารึกสมัยสุโขทัยด้วย เช่นในจารึกนายศรีโยธาทอกบวช (สท. ๒๘) จุลศักราช ๘๙๐ ตรงกับ พ.ศ. ๒๐๗๑ และจารึกปู่ขุนจิตขุนจวด (สท. ๑๕) จุลศักราช ๗๕๔ ตรงกับ พ.ศ. ๑๙๓๕ จึงสันนิษฐานได้ว่า “จุลศักราช” คงแพร่หลายเข้ามา ตั้งแต่ก่อนสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาแล้ว คือมีใช้ในสุโขทัยบ้างแล้ว แต่ใช้ไม่มาก เพราะยังมีการใช้ “มหาศักราช” ควบคู่กันอยู่

๓. รัตนโกสินทร์ศักราช พบในจารึกสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์

“รัตนโกสินทร์ศักราช” หรือที่นิยมเรียกกันว่า “รัตนโกสินทร์ศก” เป็นศักราชที่กำหนดให้มีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยถือเอาปีที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๑) สถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี คือ ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ตั้งเป็น รัตนโกสินทร์ศก ๑ และยกเลิกการใช้ศักราชอื่นในเอกสารต่างๆ อย่างไรก็ตาม การใช้ “รัตนโกสินทร์ศก” อย่างเป็นทางการนั้น มีระยะเวลาไม่นานนัก คือประมาณ ๒๔ ปีเท่านั้น (รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๘ - ๑๒๑ หรือเทียบเป็นพุทธศักราชได้เท่ากับ พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๕๖) และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ “พุทธศักราช” แทน “รัตนโกสินทร์ศก” ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๕

๔. กัลยศักราช พบศักราชชนิดนี้น้อยมาก เท่าที่มีข้อมูลอยู่ตอนนี้นั้น ได้พบกัลยศักราชในจารึกเพียงหลักเดียว คือ จารึกวัดหัวเวียงเมืองไชยา ๑ เป็นจารึกอักษรขอม อาณาจักรศรีวิชัย อายุพุทธศักราช ๑๗๗๔

“กัลยศักราช”, “ศักราชกาลียุค” หรือ “นวดิงสันติ” เป็นศักราชโบราณของอินเดีย ถือเป็นยุคเริ่มต้นของมนุษย์ที่ยังป่าเถื่อน ตามความเชื่อที่ว่าโลกมี ๔ ยุค ได้แก่ กฤตยุค, ไตรดายุค, ทวารยุค

คำนวณเลขศักราชในจารึกโบราณอย่างง่าย

จะเห็นว่ารูปแบบศักราชที่พบในจารึกโบราณของไทยนั้น มีถึง ๔ แบบด้วยกัน คือ มหาศักราช, จุลศักราช, รัตนโกสินทรศก และ กลียุคศักราช ซึ่งศักราชแต่ละแบบนี้ก็มีวิธีคิดคำนวณให้สามารถเทียบกับปีพุทธศักราชได้แบบง่ายๆ ในเบื้องต้น ดังนี้

เลขมหาศักราช	+	๖๒๑	=	พุทธศักราช
เลขจุลศักราช	+	๑๑๘๑	=	พุทธศักราช
เลขรัตนโกสินทรศก	+	๒๓๒๔	=	พุทธศักราช
เลขกัลยยุคศักราช	+	๒๕๕๘	=	พุทธศักราช

ศักราชรูปแบบอื่น ๆ นอกเหนือจากที่พบในจารึกโบราณ

ยังมีศักราชรูปแบบอื่นๆ ที่ไม่ปรากฏในจารึก แต่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณอื่นๆ อีก เช่น

- **อัญชนะศักราช** เป็นศักราชที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณของล้านนา อ. พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ได้กล่าวถึงที่มาของ “อัญชนะศักราช” ไว้ในบทความเรื่อง “อัญชนะศักราช ศักราชที่ไม่มีคนใช้” ค่อนข้างยาว ผู้เขียนจึงขออนุญาตนำมาลงไว้ ณ ที่นี้ :

“พระยาประชาภิจักรจักร (แหม่ม บุนนาค) กล่าวไว้ในหนังสือ **ประวัติศาสตร์** ของท่านว่า ก่อนเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงประสูติเล็กน้อย ที่กรุงเทวทหะมีกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าอัญชนะ มีพระชนิษฐาพระองค์หนึ่งไปเป็นพระมเหสีพระเจ้าสีหนุแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ส่วนพระองค์ก็ได้พระชนิษฐาของพระเจ้าสีหนุมาเป็นพระมเหสี ส่วนที่กรุงราชคฤห์มีกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าพาทิยะ กษัตริย์ทั้งสามนครสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้ามโหสถมดีตั้งแต่ครั้งปฐมกัลป์และเป็นพระสหายกัน

พระเจ้าอัญชนะนั้นมีพระอนุชาพระองค์หนึ่งถือเพศเป็นดาบส พระนามว่า กาลเทวิลดาบส ครั้งหนึ่ง กาลเทวิลดาบส ได้ชักชวนให้กษัตริย์ทั้งสามนครลบศักราชเก่าเสียแล้วตั้งศักราชของตนเองขึ้นมาใช้ใหม่เรียกว่า อัญชนะศักราช แต่ในบางแห่งก็เรียกว่าศักราชของพระเจ้าสีหนุ

พระเจ้าสีหนุมีโอรสพระองค์หนึ่งคือพระเจ้าสุทโธทนะ มีพระชายาคือพระนางสิริมหามายา และต่อมามีพระชายาอีกองค์คือพระนางปชาบดี ทั้งสองเป็นพระธิดาของพระเจ้าอัญชนะ ต่อมาเมื่ออัญชนะสวรรคตได้ ๖๘ ปี พระโพธิสัตว์ได้ถือปฏิสนธิในครรภ์พระนางสิริมหามายา และมีพระประสูติกาลเมื่ออัญชนะสวรรคตได้ ๖๙ ปี ครั้นเมื่ออัญชนะสวรรคตได้ ๙๘ ปี พระโพธิสัตว์สิริทตถะทรงออกผนวช และได้ตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่ออัญชนะสวรรคตได้ ๑๐๓ ปี จนถึงอัญชนะสวรรคตได้ ๑๔๘ ปีก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน”

อย่างไรก็ดี ดร. สมหมาย จันทรเรือง และ อ. ยุทธพร นาคสุข ต่างก็ได้กล่าวไว้ในบทความของแต่ละท่านว่า อัญชนะสวรรคตนั้นได้ตั้งขึ้นก่อนพุทธศักราช ๑๔๗ ปี ซึ่งต่างกับข้างต้นที่ว่า ๑๔๘ ปี ทั้งนี้ น่าจะขึ้นอยู่กับว่านับตามแบบลังกาหรือไม่ เพราะหากนับตามแบบลังกา จะต้องบวกเพิ่มอีก ๑ ปี คือเป็น ๑๔๘ หากนับแบบพม่าจะเป็น ๑๔๗

ฉะนั้น วิธีการคำนวณ “อัญชนะศักราช” ก็คือ นำเลขอัญชนะศักราช + ๑๔๗ หรือ ๑๔๘ แล้วจึงจะได้เลขพุทธศักราช

- **ศักราชจุฬามณี** เป็นศักราชที่ปรากฏอยู่ในหนังสือไทยโบราณ มีขึ้นหลังจุลศักราช ๒๕๘ ปี หรือ หลังพุทธศักราช ๑๔๓๙ ปี ทั้งนี้ยังไม่ทราบที่มาจากศักราชชนิดนี้มีขึ้นในสมัยใด ทราบแต่เพียงว่า หากพบศักราชนี้ในหนังสือกฎหมายโบราณ ต้องใช้เกณฑ์การคำนวณโดย นำเลขศักราชจุฬามณี + ๑๔๓๙ จึงจะได้เลขพุทธศักราช

- **อิจเราะห์ศักราช** เป็นศักราชในศาสนาอิสลาม มีปรากฏทั้งในจารึก (จารึกในที่นี้ไม่ได้พบในประเทศไทย ดังนั้นข้อมูลของศักราชชนิดนี้จึงไม่ได้นำไปรวมกับศักราชที่พบในจารึกสมัยโบราณด้านบน), เอกสารโบราณ และยังปรากฏการใช้มาจนถึงปัจจุบันในกลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยเลขศักราชนั้นจะนับแต่ปีที่พระมะหะหมัดออกจากเมืองเมกกะไปเมืองเมดินา ตรงกับ พ.ศ. ๑๑๖๕ (ในปีนั้นพุทธศักราชมากกว่าอิจเราะห์ศักราช ๑๑๖๔ ปี) แต่เนื่องจากอิจเราะห์ศักราชสั้นกว่าปีพุทธศักราช เมื่อพุทธศักราชเพิ่มขึ้น ๖๕ ปี อิจเราะห์ศักราชจะเพิ่มขึ้น ๖๗ ปี ดังนั้นในปัจจุบัน พุทธศักราชจึงมากกว่าอิจเราะห์ศักราช ๑๑๒๒ ปี วิธีคำนวณคือ นำเลขอิจเราะห์ศักราช + ๑๑๒๒ จะได้เท่ากับเลขพุทธศักราช

สรุป

จากเนื้อความทั้งหมดข้างต้น อาจเห็นบ้างแล้วว่า แม้จะมีสูตรการคำนวณเลขศักราชอย่างค่อนข้างแน่นอน แต่ก็มีโอกาสที่จะคลาดเคลื่อนได้ เนื่องจาก การนับปีด้วยจำนวนพุทธศักราชนั้นมีอยู่ ๒ วิธี คือ (๑) เริ่มนับปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นพุทธศักราช ๑ วิธีนี้เรียกง่าย ๆ ว่านับตามแบบลังกา และ (๒) เริ่มนับพุทธศักราช ๑ หลังจากวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานครบ ๑๒ เดือนแล้ว วิธีนี้เรียกง่าย ๆ ว่านับตามแบบพม่า

ดังนั้นจะเห็นว่า หากนับแบบลังกา จำนวนปีที่จะนำมาบวกเพิ่ม จะมีมากกว่านับอีกแบบ ๑ ปี ตัวอย่างเช่น การคำนวณปีมหาศักราช อาจจะต้องบวกด้วย ๖๒๑ หรือ ๖๒๒, การคำนวณปีจุลศักราช อาจจะต้องบวกด้วย ๑๑๘๑ หรือ ๑๑๘๒ เป็นต้น แต่โดยมากแล้วของไทยจะนับตามแบบพม่า

อ. พิพัฒน์ สุขทิต ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในบทความเรื่อง “การนับปีแห่งพุทธศักราช” ว่า

“ข้อควรพิจารณามีอยู่ว่า คตินับปีพุทธศักราชนั้นเรารับมาจากลังกา แต่ในวิธีนับจึงไม่เป็นไปตามอย่างชาวลังกา หรือว่าเดิมเรานับอย่างลังกา ภายหลังจึงเปลี่ยนวิธีนับใหม่ไม่เอาอย่างเขาต่อไป ถ้าเป็นอย่างนี้ มีปัญหาว่า เราเปลี่ยนวิธีนับตั้งแต่เมื่อใด ผู้เขียนได้ค้นคว้าหลักฐานจนพอทราบได้ว่า ในสมัยสุโขทัยตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าลิไทยเป็นต้นมา เรานับจำนวนพุทธศักราชตามอย่างชาวลังกา ผู้เป็นครูแท้ทีเดียว เพิ่งเปลี่ยนมานับปีอดีตในสมัยอยุธยาตัวเอง ...”

จากข้อสังเกตนี้ น่าจะเป็นคำตอบได้ว่า เหตุใดจารึกบางหลักจึงกำหนดอายุแบบพม่า และบางหลักกำหนดแบบลังกา

อย่างไรก็ตาม บทความนี้มุ่งเพียงให้ความรู้และเทคนิคง่ายๆ ในการคำนวณ เพียงจำขั้นตอนสั้นๆ ที่ให้มาแล้วนั้นเป็นเบื้องต้น ก็จะสามารถกำหนดอายุจารึกจากเลขศักราชได้อย่างคร่าวๆ หากมีความสนใจที่จะสามารถกำหนดอายุจารึกด้วยเทคนิคที่ซับซ้อนกว่านี้ เช่น กำหนดจากรูปแบบอักษร, ดวงฤกษ์ดวงชะตา, ศัพท์สัญลักษณ์ ฯลฯ ก็น่าที่จะสามารถพัฒนาได้ต่อไป โดยอาศัยการค้นคว้าจากแหล่งความรู้ที่อยู่มากมายในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- พิพัฒน์ สุขทิต. “การนับปีแห่งพุทธศักราช.” *ศิลปากร* ๗, ๑ (พฤษภาคม ๒๕๐๖), ๔๘ - ๖๔.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “อัญชนะศักราช ศักราชที่ไม่มีคนใช้.” *ศิลปวัฒนธรรม* ๑๗, ๒ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๓๘), ๑๙๔ - ๑๙๘.
- ยุทธพร นาคสุข. “การใช้ความรู้เกี่ยวกับระบบปฏิทินหนไทในการศึกษาจารึกและเอกสารโบราณ.” ใน *ภาษา - จารึก ฉบับที่ ๙ : ๘๔ ปี ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร* (กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), ๒๙๓ - ๓๑๕.
- ล้อม เพ็งแก้ว. ““ศักราช” คืออะไร? ทำไม? เรียก “ศักราช”.” *ศิลปวัฒนธรรม* ๒๑, ๓ (มกราคม ๒๕๔๓), ๖๔ - ๖๗.
- สมหมาย จันทร์เรือง. “ศักราชกับการขึ้นปีใหม่ของไทย.” *วารสารไทย* ๒๗, ๙๗ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๔๙), ๘๑ - ๘๕.
- สุพรรณิ กาญจนรัชฎิ. “ศักราชที่ใช้ในหนังสือไทย.” *วัฒนธรรมไทย* ๑๒, ๑๑ (มกราคม ๒๕๑๖), ๘ - ๑๒.